

MAREK PIETRAŚ

ISTOTA I STRUKTURA ANALIZY ŁADU MIĘDZYNARODOWEGO

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF THE ANALYSIS OF INTERNATIONAL ORDER

Abstract. International order is a category of analysis of international relations at the level of the international system. It is therefore a category of ontology, but also of the epistemology of these relations. As a category of ontology, it is a dynamic process specified by the specific conditions of a given historical moment. The aim of the article is – firstly – to propose an understanding of the essence of international order. A neutral understanding of it has been proposed, considering that it is a way of organizing and functioning of the international system at a given moment. Secondly, an important goal is to propose a structure of analysis of international order, considering that it is necessary to take into account: 1) the polarity of the international system, 2) political values, 3) norms, 4) institutions – organizations. A new model of understanding polarity is proposed. First, instead of exclusively structural thinking with a focus on the structure of power concentration (bipolar, multipolar, etc.), a structural-functional approach is proposed, taking into account the concentration of power and the strategy of its application. Second, the analysis of polarity only at the level of the global international system does not reflect the complexity of this phenomenon, when the importance of regional powers increases. It is proposed to analyze polarity as a two-level phenomenon, taking into account the level of the global system and global powers and the level of regional systems and regional powers.

Keywords: international order; international system; polarity; political values; norms; international institutions-organizations

---

Prof. dr hab. MAREK PIETRAŚ – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Instytut Stosunków Międzynarodowych, Katedra Międzynarodowych Stosunków Politycznych; adres do korespondencji: ul. Głęboka 45, 20-612 Lublin; e-mail: marek.pietras@mail.umcs.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9334-7737>.

Artykuł inspirowany badaniami w projekcie NAWA PPN/PRO/2020/1/00012 pt. „Poszukiwanie przeszłości: Polityka historyczna w Zjednoczonej Europie i otoczeniu (aktorzy, działania, skutki/koniec lat 80-tych – 2020”.

Artykuły są objęte licencją Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

WPROWADZENIE

Ład międzynarodowy jest kategorią analizy stosunków międzynarodowych na poziomie systemu międzynarodowego. Jest więc kategorią ontologii tych stosunków, ale w procesie ich poznania staje się kategorią epistemologii z „umocowaniem” w szkołach myślenia teoretycznego i różnych konstrukcjach analitycznych. Ze swej istoty, jako konstrukcja społeczna, ład międzynarodowy jest procesem zmiany bez obecnie wyraźnie wykrystalizowanej postaci. Jego względna stabilność w sensie zachowania cech tożsamości charakterystycznych dla okresu zimnej wojny i systemu dwubiegunowego, po rozpadzie tego systemu, została zastąpiona procesem zmiany, płynnością, którą Adam D. Rotfeld już w 2008 r. nazwał „międzyepoką” (s. 15). Była ona efektem synergii, swoistej podwójnej zmiany, końca zimnej wojny i narastających procesów globalizacji (Pietraś, 2021). Pandemia Covid-19, a następnie pełnoskalowa agresja Rosji na Ukrainę w 2022 r. stały się istotnymi czynnikami przyspieszenia zmiany globalnego ładu międzynarodowego, wyłaniania się nowej przestrzeni geopolitycznej, bez wyraźnie określonej trajektorii tych zmian (Reczkowski i in., 2023).

Wobec przyspieszenia dynamiki zachodzących zmian i potrzeby ich wyjaśnienia lub rozumienia, istotne staje się pytanie, co to znaczy analizować ład międzynarodowy, czyli co analizować? Jaka jest struktura analizy ładu międzynarodowego? Proponowane jest, aby analizę tę skoncentrować na czterech elementach: 1) biegunowość systemu międzynarodowego, 2) wartości polityczne, 3) normy, 4) instytucje. Oznacza to propozycję, aby strukturę ładu międzynarodowego postrzegać jako składającą się z wymienionych czterech elementów organizujących strukturę i funkcjonowanie ładu międzynarodowego. To zaś oznacza, że w sensie metodologicznym proponowane jest odwołanie się do koncepcji poziomów analizy stosunków międzynarodowych (Singer, 1961) i skoncentrowanie się na poziomie systemu międzynarodowego. Struktura tekstu obejmuje dwa elementy. Po pierwsze, analizę istoty ładu międzynarodowego i propozycję jego definiowania. Po drugie, analizę struktury ładu międzynarodowego z uwzględnieniem wymienionych czterech elementów.

1. ISTOTA ŁADU MIĘDZYNARODOWEGO

Ład międzynarodowy jest kategorią ontologii i epistemologii stosunków międzynarodowych. Będąc przedmiotem intensywnych badań, rzadko jest definiowany. Na jego określenie stosowane są także pojęcia alternatywne, takie jak

„porządek międzynarodowy”, „system międzynarodowy”, „społeczność międzynarodowa”, „wspólnota międzynarodowa” (Kuźniar, 2019; Kondrakiewicz, 2015; Buzan i Little, 2011), chociaż ich znaczenia nie pokrywają się. Wyraźną tendencją myślenia o ładzie międzynarodowym, najprawdopodobniej warunkowaną jego rozumieniem w języku potocznym, jest wartościujące, pozytywne myślenie. Znajduje ono odzwierciedlenie w tradycjach myślenia filozoficznego. Od wieków wielu filozofów ujmowało ład jako wartość. Utożsamiano go z jednej strony z przeciwieństwem chaosu, anarchii, nieporządku, przypadkowości i żywiołowości, a z drugiej strony jako synonim porządku, zorganizowania, spójności wewnętrznej, równowagi (Kukułka, 1987).

Wobec wymienionego, inspirowanego językiem potocznym, jak i tradycjami filozoficznymi, „wartościującego” myślenia o ładzie w życiu społecznym, w odniesieniu do ładów międzynarodowych proponowane jest jego „neutralne”, a nie wartościujące rozumienie. Zgodnie z logiką „neutralnego” ujmowania proponowane jest, aby ład międzynarodowy utożsamiano z każdym, konkretyzowanym realiami specyfiki momentu historycznego, sposobem zorganizowania i funkcjonowania systemu czy środowiska międzynarodowego. Zgodnie z logiką takiego myślenia to, co potocznie nazywamy chaosem, nieporządkiem, a w literaturze stosunków międzynarodowych „bezładem” (Brzeziński, 1994), jest także rodzajem ładów w sensie sposobu zorganizowania i funkcjonowania rzeczywistości międzynarodowej. W tym kontekście proponowane jest, aby ład międzynarodowy utożsamiać – po pierwsze – z zespołem struktur, takich jak biegowość systemu międzynarodowego w sensie rozkładu siły, instytucji i innych podmiotów oraz ich interesów, wartości, oraz po drugie – mechanizmów, procesów warunkujących zorganizowanie i funkcjonowanie środowiska międzynarodowego w danym okresie czasu. Oznacza to uwzględnianie w analizie elementów strukturalnych i elementów funkcjonalnych. Ład międzynarodowy łączy bowiem w sobie względnie statyczną, chociaż podlegającą z upływem czasu zmianie, strukturę oraz dynamiczny proces tendencji funkcjonowania.

W proponowanej analizie jej przedmiotem będą przede wszystkim elementy strukturalne. Oznacza to, koncentrację na sposobie zorganizowania systemu międzynarodowego, specyficznych strukturalnych warunkach określających kontekst interakcji uczestników stosunków międzynarodowych, zwłaszcza państw i podmiotów niepaństwowych. Tak rozumiany ład jest kształtowany w poliarchicznym, zdecentralizowanym czy – jak wolą niektórzy – w anarchicznym (w sensie braku centralnego ośrodka władzy) środowisku międzynarodowym. Tworzy ono – podobnie jak ład międzynarodowy – strukturalne ramy działań podmiotów stosunków międzynarodowych, zjawisk i procesów. Tym samym

między poliarchicznością środowiska czy systemu międzynarodowego i łaodem międzynarodowym nie ma sprzeczności. Należy także dodać – inspirując się koncepcją poziomów analizy stosunków międzynarodowych Davida Singera – że zjawisko i analiza ładu międzynarodowego dotyczą poziomu środowiska, czy systemu międzynarodowego. Poziom państw, ich wewnątrz jedynie warunkuje ład międzynarodowy (Pietraś, 2021b).

W warunkach braku powszechnie akceptowanej definicji „ładu międzynarodowego” dominującym sposobem jego analizy jest identyfikowanie jego elementów, czyli składowych struktury i funkcjonowania, czyli treści ładu, w danym okresie czasu. Józef Kukułka zaliczył do nich: stopień instytucjonalizacji środowiska międzynarodowego, wartości preferowane zwłaszcza przez głównych uczestników stosunków międzynarodowych oraz strukturę interesów i dążeń państw, przede wszystkim tych będących mocarstwami (Kukułka, 1987). Wydaje się jednak, że elementy te nie wyczerpują złożoności organizacji środowiska międzynarodowego mieszczącej się w formule ładu międzynarodowego. Jego analiza wymaga bowiem połączenia w spójną całość takich elementów, jak podmioty go tworzące, biegunowość środowiska międzynarodowego, czyli istniejący rozkład siły, preferowane wartości, normy i wzorce zachowań, więzi instytucjonalne w postaci organizacji międzynarodowych oraz dominujące tendencje ewolucji, gdyż jest procesem zmiany (Pietraś, 2021b).

Koncentrując się na elementach strukturalnych, jednak chociażby ze względów metodologicznych wynikających z uwagi, że ład to struktura, ale i tendencje funkcjonowania, wskazane zostaną – zgodnie z zasadą ciągłości i zmiany – główne tendencje funkcjonowania ładu międzynarodowego po zimnej wojnie z przyspieszeniem zmian po agresji Rosji na Ukrainę w 2022 r. Należy wyraźnie podkreślić, że po rozpadzie systemu dwubiegunowego ład międzynarodowy ciągle jest w procesie kształtowania, zmiany z narastającą jej dynamiką. Zmieniający się ład międzynarodowy nie jest antytezą, mechanicznym odrzuceniem ładu wcześniejszego. Chyba na każdym etapie jego funkcjonowania właściwe mu są elementy kontynuacji i zmiany. Oznacza to, że ład rozwija się poprzez zachowanie i adaptację wielu elementów ładu wcześniejszego. Tak było po zakończeniu zimnej wojny, gdy rozpadowi ładu zimnowojennego towarzyszyło trwanie i adaptowanie wielu jego elementów do pozimnowojennej rzeczywistości.

Zasada kontynuacji i zmiany niewątpliwie określa logikę przekształceń ładu międzynarodowego w trzeciej dekadzie XXI wieku. Jednakże w warunkach synergii czynników, takich jak procesy globalizacji, pandemia Covid-19, zmiany klimatu, presja migracji ludności, technologia cyberprzestrzeni i sztucznej inteligencji oraz agresja Rosji na Ukrainę, elementy zmiany zdają się dominować

nad elementami kontynuacji, a system międzynarodowy wkroczył w etap przyspieszenia historycznego zmian z narastającym poczuciem ich nieprzewidywalności i w konsekwencji niepewności. Stąd obecna postać ładu międzynarodowego nie wydaje się doraźnym kryzysem, lecz trwałym odejściem od wcześniejszej postaci, jednak bez identyfikacji wyraźnie określonego kierunku tego procesu. Dzieje się tak, gdyż wyłania się nowy krajobraz polityczny, który bardziej jest skutkiem często doraźnych wydarzeń, a w mniejszym stopniu działań „architekta” świadomie realizującego strategię nowego ładu. A było tak po II wojnie światowej i po roku 1989, gdy nowy ład był konstruowany w znacznym stopniu przez Stany Zjednoczone posiadające wówczas – zwłaszcza po 1989 r., – hegemoniczną pozycję. Stąd oba wymienione łady działały zgodnie z mechanizmem hegemonicznej stabilności zapewnianej przez to państwo.

Obecnie ład międzynarodowy wydaje się „dryfować”, a diagnozowanie tendencji zmian jest utrudnione, gdyż niekiedy występują przeciwstawne. W literaturze przedmiotu jest formułowana opinia o erozji liberalnego ładu międzynarodowego ukształtowanego zwłaszcza po 1989 r. John Mearsheimer (2019), pisząc o zmierzchu tego ładu, podkreślał, że od początku i ze swej istoty zawierał on w sobie „ziarna” upadku. Nie jest jasne, w jakim stopniu taka opinia mogła warunkować myślenie Władimira Putina w sprawie ataku na Ukrainę w 2022 r., tym bardziej że Mearsheimer (2014) uważał, że to Zachód sprowokował Putina do aneksji Krymu i hybrydowej agresji na Ukrainę. Po pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę wyraźnym zaskoczeniem dla władcy na Kremlu była konsolidacja państw zachodnich i wzmocnienie politycznego przywództwa Stanów Zjednoczonych. Czy jest to moment rewitalizacji liberalnego ładu międzynarodowego, czy też przejściowe zjawisko, które może wygasnąć wraz z końcem wojny w Ukrainie albo wynikiem wyborów prezydenckich w Stanach Zjednoczonych? Niezależnie od tego dylematu hegemoniczna pozycja Stanów Zjednoczonych warunkująca strukturę i funkcjonowanie ładu międzynarodowego uległa osłabieniu. Fareed Zakaria już w 2008 r. pisał o wyłanianiu się *post-American world* w wyniku wzrostu reszty świata, redukującej nadwyżkę potęgi Stanów Zjednoczonych (Zakaria, 2008). Zmianie tej wydaje się towarzyszyć narastanie globalnej i regionalnej rywalizacji geopolitycznej. Formułowana jest opinia o początku końca cywilizacyjnej dominacji Zachodu, o końcu ery procesów hiperglobalizacji oraz, w warunkach radykalnego wzrostu wydatków na zbrojenia, mająca uzasadnienie opinia o końcu dywidendy pokoju, wzrostu znaczenia polityki siły i osłabienia skuteczności instytucji międzynarodowych.

Powyższe uwagi, mimo ich powierzchowności, pokazują, że ład międzynarodowy jest dynamicznym procesem, który każda epoka historyczna wypełnia

specyficzną treścią. Nie powinno być wątpliwości co do tego, że obecny ład międzynarodowy wkroczył w okres przyspieszenia historycznych zmian, co jest warunkowane efektem synergii kilku czynników. Pewna jest niepewność zmian bez wyraźnych konturów przyszłego ładu.

2. STRUKTURA ANALIZY ŁADU MIĘDZYNARODOWEGO

Struktura analizy ładu międzynarodowego zostanie przeprowadzona poprzez składowe elementy jego organizacji, a więc takie, które mają sens strukturalny, organizując system międzynarodowy i tworząc ramy zjawisk i procesów w nim zachodzących. Proponowane jest – jak już wcześniej wymieniano – uwzględnienie: 1) biegunowości ładu międzynarodowego, czyli struktury potencjałów państw, 2) wartości polityczne, 3) normy zachowań, 4) instytucje międzynarodowe. Analiza będzie dotyczyła globalnego ładu międzynarodowego z elementami jego regionalnych konkretyzacji.

Biegunowość ładu międzynarodowego (Pietraś, 2024) oznacza rodzaj struktury koncentracji potęgi państw lub ich grupy, w danym momencie historycznym poliarchicznego, zdecentralizowanego środowiska międzynarodowego. Wynika z relatywnej nadwyżki potęgi państwa lub grupy państw na tle innych. Biegunowość jest analizowana przede wszystkim w odniesieniu do globalnego systemu międzynarodowego, chociaż można wyobrazić sobie jej zastosowanie do analizy systemów regionalnych. Do rozpowszechnienia takiego sposobu myślenia znacząco przyczynił się neorealizm. Kenneth Waltz do trzech elementów analizy struktury systemu międzynarodowego zaliczył m.in. jego biegunowość (Waltz, 1964). Struktura biegunowości jest historycznym procesem, co oznacza, że zmienia się wraz ze zmianą relatywnej potęgi państw (Kennedy, 1995). W literaturze przedmiotu i w kontekście historycznej zmienności biegunowości systemów międzynarodowych utożsamianych z relatywną nadwyżką potęgi określonych państw zidentyfikowano trzy ich rodzaje: jednobiegunowy, dwubiegunowy i wielobiegunowy. Richard Haass, sugerując brak relatywnej nadwyżki potęgi w systemie międzynarodowym czy też wzajemne równowagę się potencjałów siły, zwrócił uwagę na wkroczenie w etap braku biegunowości, czy zerobiegunowości, po okresie jednobiegunowej dominacji Stanów Zjednoczonych (Haass, 2008).

Od tysięcy lat struktura rozkładu siły, tzw. biegunowość świata w sensie istnienia dominujących państw, imperiów, była istotnym czynnikiem warunkującym funkcjonowanie ładu międzynarodowego, tworzącym jego geopolityczną

przestrzeń zachowań innych państw. Po rozpadzie specyficznego dla okresu zimnej wojny ładu dwubiegunowego biegunowość ładu pozimnowojennego jest dynamicznym procesem doraźnych, przejściowych rozwiązań, oznaczających brak wykrystalizowania trwałej postaci. Jednocześnie został uruchomiony proces przyspieszenia zmiany relatywnej siły mocarstw, ale i innych państw. Inaczej mówiąc, relatywne, rozpatrywane na tle innych, zasoby siły państw zaczęły szybko się zmieniać, powodując zmienność ocen na temat biegunowości ładu, wynikającą też z trudności jej identyfikacji. W minionych epokach zmiana dominującego mocarstwa, a zarazem struktury ładu, dokonywała się w długim czasie (Gałganek, 1992; Modelski, 1987).

Istotnym elementem analizy biegunowości systemów międzynarodowych była dyskusja na temat zależności przyczynowo-skutkowych między strukturą biegunowości a stabilnością systemu (Kondrakiewicz, 1999). Poglądy na ten temat są nie tylko zróżnicowane, lecz również sprzeczne. Główną osią sporu w okresie zimnej wojny była ocena stabilności systemu dwubiegunowego i systemu wielobiegunowego. Waltz uważał, że bardziej stabilny jest system dwubiegunowy, gdyż w warunkach dwóch centrów potęgi umożliwia kontrolowanie podległych im obszarów wpływu i zmniejsza prawdopodobieństwo dwublokowej konfrontacji (Waltz, 1964, 1979). Po zakończeniu zimnej wojny zwolennikiem stabilizującej użyteczności systemu dwubiegunowego był Mearsheimer (1990, 2014a, 2014b). W polemice z Waltzem argumenty za większą stabilnością systemu wielobiegunowego sformułowali Karl Deutsch i David Singer. Uznali, że chociaż prawdopodobieństwo konfliktu jest większe, to swoboda zrzeszania się państw, doboru sojuszników w systemie wielobiegunowym, ten system stabilizuje (Deutsch i Singer, 1964). Po zakończeniu zimnowojennej konfrontacji i w warunkach hegemonicznej pozycji Stanów Zjednoczonych, wyraźnie inspirując się sformułowaniem przez Roberta Keohane pojęciem teorii hegemonicznej stabilności (1984) i przekonaniem, że hegemon może dostarczać dobra wspólne, pojawiła się argumentacja na rzecz stabilizujących właściwości systemu jednobiegunowego. Jest to system, w którym jedno państwo ma nadwyżkę potęgi i nie jest równoważone przez inne państwa lub ich koalicję (Wohlforth, 1999).

Proponowane w literaturze sposoby ujmowania biegunowości systemu międzynarodowego wyróżniały dwie cechy. Po pierwsze, są to ujęcia statyczne z koncentracją na relatywnej nadwyżce potęgi państwa lub państw w danym momencie procesu historycznego. Liczba centrów – najczęściej państw – koncentracji relatywnej nadwyżki potęgi (jedna, dwa lub kilka) określała strukturę systemu międzynarodowego, jego biegunowość (Krzyżanowska-Skowronek, 2024). Po

drugie, są to ujęcia jednopoziomowe z koncentracją uwagi na strukturze, liczbie centrów kumulacji potęgi na poziomie globalnego systemu międzynarodowego.

Tymczasem znacząco przyspieszana jest zmiana relatywnej siły państw i wynikająca stąd zmiana przestrzeni geopolitycznej globu (Pietraś, 2021). Po rozpadzie byłego ZSRR wydawało się, że Rosja, jako jego sukcesorka, wkroczyła w okres posupermocarstwowej pozycji, tracąc wcześniejsze możliwości oddziaływania na środowisko międzynarodowe. Jednakże okres władzy W. Putina to odbudowa przede wszystkim potęgi wojskowej Rosji, stającej się instrumentem neoimperialnej polityki, prób odzyskiwania stref wpływów i zastraszania środowiska międzynarodowego. Wiele wskazuje na to, że po agresji na Ukrainę relatywna pozycja Rosji w zmieniającym się globalnym układzie sił osłabnie (Pietraś, 2024).

Stany Zjednoczone po zakończeniu zimnej wojny i rozpadzie byłego ZSRR stały się „skokowo” wielowymiarowym, kompleksowym mocarstwem hegemonicznym z brakiem możliwości równoważenia ich pozycji w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, czy jeszcze na początku XXI wieku. Mówiono nawet o jednobiegunowej, hegemonicznej stabilności ładu międzynarodowego przez nie zdominowanego. Jednakże państwo to zaczęło tracić relatywną nadwyżkę potęgi (Podraza, 2020) w wyniku tzw. wojny z terroryzmem i interwencji wojskowych w Afganistanie i Iraku, globalnego kryzysu finansowego rozpoczętego w 2008 r., ale przede wszystkim przywoływanego już zjawiska nazywanego wzrostem reszty świata, zmniejszającego relatywny deficyt potęgi w stosunku do Stanów Zjednoczonych, jak i innych państw Zachodu. Wyraźnie do tego przyczyniały się procesy globalizacji, które względnie osłabiały Zachód, a jednocześnie wzmacniały resztę świata. Tworzona jest przeciwwaga dla Stanów Zjednoczonych, a to oznacza, że system przestał być jednobiegunowy i wkracza w okres niestabilności (Wohlforth, 1999; Brooks i Wohlforth, 2023; Shiffrin i in., 2023).

Od początku XXI wieku największa zmiana potęgi wystąpiła między Stanami Zjednoczonymi i Chinami. Przykładowo w płaszczyźnie gospodarczej w 2010 r. PKB Chin był 2,5 razy mniejszy niż PKB Stanów Zjednoczonych, ale w 2019 r. PKB Chin wynosił 2/3 PKB Stanów Zjednoczonych. W tym kontekście w 2017 r. prezydent Chin, Xi Jinping, w czasie Forum Ekonomicznego w Davos mówił, że Chiny są mocarstwem, są gotowe zająć centralne miejsce na światowej scenie politycznej i być jej liderem. Elementem służącym temu stała się strategia gospodarczej penetracji nazwana „Pas i droga”. W strategii bezpieczeństwa narodowego Stanów Zjednoczonych z października 2022 r.

uznano, że Chiny są państwem, które chce zmienić ład międzynarodowy, i ma zasoby, aby to uczynić (National Security Strategy, 2022).

Analizując zmiany relatywnej potęgi największych mocarstw, nie można zapominać o zmianach względnej siły mocarstw regionalnych ze skutkami dla globalnego systemu międzynarodowego. Wydaje się to elementem nowej jakości biegunowości systemu międzynarodowego i myślenia o niej w postaci wzajemnego warunkowania się potencjałów mocarstw regionalnych i globalnych. Oznacza to, że koncentracja siły w systemie międzynarodowym – chyba już nie dość adekwatnie nazywana jego biegunowością – stała się w odniesieniu do państw (nie wspominając o podmiotach niepaństwowych jako nośnikach siły) zjawiskiem dwupoziomowym, obejmującym wzajemnie warunkujące się relatywne potencjały mocarstw globalnych i mocarstw regionalnych. Agresja Rosji na Ukrainę potwierdza autonomiczność polityk zagranicznych mocarstw regionalnych, np. Turcji (Smoleń, 2020), Brazylii, Arabii Saudyjskiej, z ich skutkami dla globalnego systemu międzynarodowego. Zaangażowanie Arabii Saudyjskiej w dyplomację wielostronną mające na celu pokojowe zakończenie i uregulowanie agresji Rosji na Ukrainę, będące próbą odgrywania roli „zarezerwowanej” dla dotychczasowych mocarstw globalnych, wydaje się potwierdzeniem tej tendencji.

Chcąc uogólnić analizowane wcześniej zjawisko autonomizacji mocarstw regionalnych z ich skutkami dla globalnego ładu międzynarodowego oraz traktując to zjawisko jako prawidłowość zmiany współczesnego systemu międzynarodowego, warto odwołać się do analiz zawartych w SIPRI Yearbook w 2005 r. Autor raportu stwierdza, że na poziomie państw w globalnym systemie międzynarodowym jednocześnie występują w swej logice przeciwstawne procesy koncentracji i dyfuzji siły (Bailes, 2005). Co może brzmieć paradoksalnie, z perspektywy globalnego systemu międzynarodowego dyfuzja siły jest skutkiem jej koncentracji przez mocarstwa regionalne. „Wzrost reszty świata”, będąc potwierdzeniem koncentracji siły przez poszczególne państwa, jest jednocześnie elementem dyfuzji siły z perspektywy globalnego systemu międzynarodowego. Gdy uwzględnimy podmioty niepaństwowe, będące nośnikami siły, wyraźną tendencją zmiany na poziomie globalnego systemu międzynarodowego jest dyfuzja siły, nie oznaczająca w żaden sposób „demokratyzacji” tego systemu. Obok – co jest decydujące – relatywnego wzrostu siły wielu państw, przyczynia się do tego także wzrost złożoności zjawiska siły we współczesnych stosunkach międzynarodowych, obejmującej m.in. gospodarkę, wojsko, technologie, zasoby demograficzne, atrakcyjność kulturową, jak również myślenie strategiczne, w jaki sposób ten potencjał wykorzystać w działaniach wobec zmieniającego się środowiska międzynarodowego (Pietras, 2024).

Mając na względzie przedstawione tendencje zmiany na poziomie systemu międzynarodowego, proponowany jest nowy model ujmowania jego bieguności. Do istotnych składników jego strukturalizacji należy – po pierwsze – założenie, że dla struktury, ale i funkcjonowania przestrzeni geopolitycznej systemu międzynarodowego „prosta” nadwyżka relatywnej potęgi państw przestaje być czynnikiem rozstrzygającym. Problemem dla stabilności – co pokazuje przypadek Rosji – stają się „mocarstwa asymetryczne”, o mniejszym potencjale na tle wielu państw zachodnich, a będącym dla nich istotnym zagrożeniem. Oznacza to, że – nie ignorując znaczenia potencjału – istotna i wymagająca analizy jest geopolityczna strategia stosowania tego potencjału, a także kultura strategiczna państwa. W tym kontekście obok ujęcia strukturalnego, będącego pochodną struktury koncentracji potęgi, proponowane jest funkcjonalne ujęcie bieguności utożsamiane ze strategią głównych graczy, nazywaną racjonalnością geopolityczną.

Po drugie – przyjęto założenie, że w warunkach jednoczesnej koncentracji i dyfuzji siły analiza bieguności tylko na poziomie globalnego systemu międzynarodowego nie oddaje złożoności tego zjawiska, zwłaszcza gdy wzrasta znaczenie mocarstw regionalnych. Z tego powodu proponuje się poddać analizie bieguność systemu międzynarodowego jako zjawiska dwupoziomego, z uwzględnieniem poziomu globalnego systemu i mocarstw globalnych oraz poziomu systemów regionalnych i właściwych im mocarstw. Ten drugi poziom jest użyteczny do uwzględnienia w myśleniu o obecnej bieguności systemu międzynarodowego państw globalnego Południa.

W warunkach przyspieszenia zmiany relatywnych zasobów siły, zwłaszcza w relacjach między Stanami Zjednoczonymi i Chinami, istotne jest pytanie o perspektywę bieguności ładu międzynarodowego. Czy będziemy mieli do czynienia z nową postacią zimnej wojny? Czy też w warunkach, gdy Chiny „doganiają” Stany Zjednoczone, oba państwa wraz z istniejącym ładem międzynarodowym znalazły się – nawiązując do logiki rywalizacji Sparty „doganianej” przez Ateny – w „pułapce Tukidydesa” (Allison, 2018), czyli w specyficznym dylemacie bezpieczeństwa? Czy są nieuchronnie skazane na konflikt? Formułowany jest też scenariusz synergii obu mocarstw.

Wartości polityczne, czyli to, co jest cenne dla podmiotów ładu międzynarodowego, określają ich polityczną tożsamość i warunkują zachowania. Są istotne nie tylko dla podmiotów stosunków międzynarodowych, lecz także dla ładu międzynarodowego. Potrafią integrować lub dzielić ten system, a przestrzenna struktura ich obecności może odzwierciedlać globalny układ sił czy strefy wpływów mocarstw. Oznacza to, że wartości polityczne, organizując przestrzeń

życia społecznego, mają znaczenie geopolityczne. W okresie zimnej wojny ich odmienność, przeciwstawność wyznaczała linie geopolitycznych podziałów, potwierdzając strukturalne znaczenie. W Europie po zakończeniu zimnej wojny wartości zawarte w Paryskiej Karcie Nowej Europy (1990), takie jak demokracja, gospodarka rynkowa, praworządność, przestrzeganie praw człowieka, w tym mniejszości narodowych, oraz odpowiedzialność ekologiczna, stworzyły przesłanki integracji obszaru euroatlantyckiego i kształtowania jego przestrzeni geopolitycznej jako wspólnoty liberalnych wartości, a także stabilności tego obszaru. Obecnie – potwierdzając znaczenie geopolityczne – wartości dzielą obszar euroatlantycki i globalną przestrzeń.

Szczególnego znaczenia dla zachowania ładu międzynarodowego w pozi-mnowojennej Europie i jego stabilizacji nabrała ochrona praw człowieka. Stała się głównym elementem europejskiej tożsamości politycznej i był nawet czas argumentacji na rzecz pierwszeństwa praw człowieka przed zasadą suwerenności państw i nieingerencji w ich sprawy wewnętrzne. Ochroną praw człowieka – czemu towarzyszyło poczucie misji – uzasadniano interwencje w celach humanitarnych, niekiedy bez akceptacji Rady Bezpieczeństwa (Domagała, 2008). Argumenty humanitarne uzasadniały interwencje w Kosowie w marcu 1999 r., w Afganistanie (2001), w Iraku (2003) i w Libii (2011). Interwencje inspirowane liberalnymi wartościami, były też nazywane liberalnym interwencjonizmem (Madej, 2017).

Działania te były elementem globalnej promocji liberalnych wartości (Halizak, 2004, 2005). Ich swoista ofensywa była cechą funkcjonowania globalnego ładu międzynarodowego w okresie ponad dwóch dekad po zakończeniu zimnej wojny, potwierdzeniem hegemonicznej pozycji Zachodu, ze specjalną rolą Stanów Zjednoczonych jako „mocarstwa opiekuńczego” liberalnych wartości (Kuźniar, 2019). Ważnym ich promotorem – nazywanym też mocarstwem normatywnym – była Unia Europejska (Podraza, 2016). Jednak od połowy drugiej dekady XXI wieku obserwowany jest odwrót od liberalnych wartości, swoiste ich kurczenie się (Wojtaszczyk, Stawarz i Wiśniewska-Grzelak, 2018). Doko-nuje się ono wewnątrz państw liberalnych, a w konsekwencji także na poziomie globalnego ładu międzynarodowego. Jest to więc regres na dwóch poziomach organizacji życia społecznego – na poziomie państw i na poziomie systemu międzynarodowego, ze wzajemnym warunkowaniem się i określaniem nowych linii geopolitycznego podziału. Wyrażna staje się konfrontacja dwóch systemów mobilizacji energii ludzi. Z jednej strony jest to wydaje się momentami słabnący system łączący liberalne wartości polityczne z liberalną gospodarką rynkową. System ten jest charakterystyczny dla państw tzw. Zachodu. Z drugiej strony jest to system łączący liberalną gospodarkę rynkową z autorytarnym systemem

politycznym. System ten występuje w Chinach, Rosji i wielu państwach globalnego Południa. W warunkach historycznego przyspieszenia zmian witalność każdego z tych systemów, poziom ich zdolności mobilizacji energii ludzi i odporności na negatywne zmiany we współzależnym świecie może mieć rozstrzygające znaczenie dla narastającej konfrontacji i przyszłości globalnego ładu międzynarodowego.

Trwający regres czy defensywa liberalnych wartości oznacza, że są one konstrukcjami społecznymi odzwierciedlającymi preferencje społeczne, a ich kurczenie się odzwierciedla zmianę tych preferencji zarówno na wzmiankowanym poziomie państw, jak i na poziomie systemu międzynarodowego. Istotne wobec tego jest pytanie o przyczyny tego zjawiska na obu wymienionych poziomach życia społecznego. Zaliczyć do nich należy skutki dla poszczególnych państw w postaci regulacji prawnych i rozwiązań instytucjonalnych w kwestii walki z międzynarodowym terroryzmem, globalny kryzys finansowy, zainicjowany upadkiem banku Lehman Brothers w 2008 r., presja procesów migracyjnych zwłaszcza w latach 2015–2016 oraz ogólne słabnięcie Zachodu i wzrost pozycji mocarstw nieliberalnych. Nie jest jednak jasne, stąd wynika element niepewności, jaki skutek przyniesie agresja Rosji na Ukrainę, mobilizacja Zachodu i możliwe słabnięcie Chin i Rosji dla tendencji rozprzestrzeniania liberalnych wartości w skali globu, a proces ten ma znaczenie geopolityczne.

Ważna jest świadomość zależności, a właściwie sprzężenia zwrotnego między wartościami we wnętrzu państw i na poziomie systemu międzynarodowego. W liberalnych demokracjach siły polityczne nazywane wcześniej formacjami „głównego nurtu” są wypierane przez ugrupowania populistyczne, nacjonalistyczne lub inne formacje radykalne. W Europie Środkowej, po okresie liberalnej transformacji, zaczęło występować zjawisko odwrotu od demokratycznych wartości (*democratic backsliding*) (Cianetti, Dawson i Hanley, 2018). Tendencja ta odzwierciedlała szersze globalne zjawisko, potwierdzone w raportach Freedom House (*Freedom in the World*, 2020). Takie zmiany wewnętrzne przejawiają się w różnych formach międzynarodowej współpracy sił radykalnych i przyczyniają się do osłabiania liberalnych wartości w przestrzeni globu, a mają one znaczenie geopolityczne.

Normy zachowań to akceptowane, uzgodnione wzorce postępowania związane z nakazem realizacji określonych wartości lub zakazem działań z nimi sprzecznych. Są więc „produktem” normatywizacji wartości. W stosunkach międzynarodowych mogą przybierać postać norm prawnomiędzynarodowych, norm politycznych zwanych też „miękkim prawem”, i nawet norm moralnych. Tworzą wzorce zachowań w zdecentralizowanym środowisku międzynarodowym. A stąd bardziej

warunkują funkcjonowanie ładu międzynarodowego, niż tworzą jego strukturę, ale poprzez to warunkowanie stały się elementem jego analizy i na poziomie globalnym, i na poziomie regionalnym.

Dla funkcjonowania globalnego ładu międzynarodowego wyjątkowe znaczenie mają normy określone w Karcie Narodów Zjednoczonych, zwłaszcza jej zasady. Tworzą one przesłanki tego, co Mearsheimer nazywał liberalnym ładem międzynarodowym, czyli ładem opartym na zasadach i instytucjach. Należą do nich: zasada suwerennej równości państw, zasada wykonywania w dobrej wierze zobowiązań wynikających z Karty Narodów Zjednoczonych, zasada pokojowego rozstrzygania sporów międzynarodowych, zasada powstrzymywania się od groźby użycia siły lub jej użycia przeciwko integralności terytorialnej i niezależności politycznej któregośkolwiek państwa, zasada powstrzymywania się od udzielenia pomocy jakimkolwiek państwu, przeciwko któremu ONZ zastosowała środki prewencyjne lub środki przymusu, zasada dążenia ONZ do tego, aby państwa nie będące jej członkami postępowały zgodnie z zasadami Karty w stopniu koniecznym do utrzymania pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego, oraz zasada nieingerencji w sprawy należące do wewnętrznej kompetencji poszczególnych państw, z wyjątkiem środków przymusu przewidzianych w rozdziale VII Karty Narodów Zjednoczonych. Zasady te tworzą podstawy globalnego ładu normatywnego i leżą u podstaw rozwoju prawa międzynarodowego.

Obok norm istotnych dla globalnego ładu międzynarodowego funkcjonują normy specyficzne dla regionów międzynarodowych. W obszarze euroatlantyckim są one przedmiotem historycznego rozwoju. W czasie zimnej wojny ważnym momentem ich rozwoju było przyjęcie Aktu końcowego z Helsinek w 1975 r. W tym politycznym dokumencie, a więc rodzaju miękkiego prawa, zawarto 10 zasad regulujących istnienie obok siebie dwóch przeciwstawnych bloków wojskowych i politycznych.

Po zakończeniu zimnej wojny poszerzono katalog wspólnie uzgodnionych norm i zasad regulujących zachowania państw w formie norm politycznych oraz prawnomiędzynarodowych. Do pierwszej grupy regulacji, a więc tych politycznie wiążących, należą m.in. postanowienia dotyczące środków budowy zaufania i bezpieczeństwa, dokumenty konferencji przeglądowych KBWE/OBWE, regulacje KBWE z 1990 i 1991 r. dotyczące praw człowieka czy też przyjęty w 1994 r. w czasie szczytu budapeszteńskiego KBWE Kodeks postępowania w dziedzinie polityczno-wojskowych aspektów bezpieczeństwa oraz Karta Bezpieczeństwa Europejskiego przyjęta w czasie szczytu OBWE w Istambule w 1999 r., jak i dokumenty szczytu w Astanie w 2010 r.

Do regulacji prawnie wiążących, istotnych dla stabilizowania środowiska międzynarodowego i określających normy postępowania państw, należy Traktat CFE o rozbrojeniu konwencjonalnym w Europie z 1990 r. (wszedł w życie w 1992 r.) oraz Traktat o otwartych przestworzach z 1992 r. (wszedł w życie w 2002 r. i przystąpiły do niego 34 państwa). Pierwszy z nich określił limity zbrojeń konwencjonalnych, zwłaszcza broni ofensywnych, dla państw-stron. Drugi wprowadził obserwację lotniczą jako instrument weryfikacji przestrzegania porozumień rozbrojeniowych na obszarze od San Francisco do Władywostoku.

Oba porozumienia uważano za przykłady nowej jakości mechanizmów kontroli zbrojeń po zakończeniu zimnej wojny. Obecnie stały się przykładami ograniczania znaczenia instytucji międzynarodowych w obszarze euroatlantyckim, zwłaszcza tych tworzących reżim kontroli zbrojeń powstały po zimnej wojnie. W 2007 r. Rosja zawiesiła wykonywanie postanowień Traktatu CFE, a w 2015 r. wypowiedziała ten traktat. Wiosną 2020 r. Stany Zjednoczone, wskazując na utrudnienia tworzone przez Rosję, zapowiedziały wystąpienie z Traktatu o otwartych przestworzach i uczyniły to w 2020 r. W styczniu 2021 r. traktat ten wypowiedziała Rosja. W 2019 r. Stany Zjednoczone i Rosja wystąpiły z traktatu INF z 1987 r. o redukcji rakiet średniego zasięgu z głowicami jądrowymi. Mało prawdopodobne wydawało się przedłużenie porozumienia nowego START o redukcji zbrojeń strategicznych podpisanego przez Stany Zjednoczone i Rosję w 2010 r. Jednakże po zaprzysiężeniu prezydenta Joe Bidena na początku lutego 2021 r. umowę przedłużono do 2026 r. Czy decyzja ta oznacza zahamowanie nasilającej się w ostatnich latach destrukcji pozimnowojennej architektury bezpieczeństwa w płaszczyźnie wojskowej oraz istniejących mechanizmów kontroli zbrojeń (Horschig i Williams, 2024)?

WNIOSKI

Instytucje międzynarodowe, a dokładniej organizacje międzynarodowe, są formą organizacji środowiska międzynarodowego, jego instytucjonalizacji. Jej poziom jest istotnym elementem charakterystyki ładu międzynarodowego oraz przesłanką jego dojrzałości i stabilności. Obecnie istnieje około 290 międzynarodowych organizacji międzyrządowych. Są one istotnym czynnikiem zapewniającym trwałość i powtarzalność interakcji państw w poliarchicznym środowisku międzynarodowym. Stały się ważnymi strukturami inicjowania współpracy, kolektywnych wielostronnych działań wobec wspólnych, transgranicznych problemów oraz zwiększania przewidywalności zachowań.

W odniesieniu do globalnego systemu międzynarodowego szczególne znaczenie ma Organizacja Narodów Zjednoczonych oraz jej system. ONZ, będąc następczynią Ligi Narodów, po tej ostatniej odziedziczyła także system bezpieczeństwa zbiorowego, którego skuteczność w warunkach narastania geopolitycznej rywalizacji wyraźnie osłabła. Agresja Rosji na Ukrainę i w 2014 r., i pełnoskalowa w 2022 r. obnażyły słabość ONZ i potrzebę reformy, zwłaszcza Rady Bezpieczeństwa. Niezależnie od słabości systemu bezpieczeństwa zbiorowego to z pomocą ONZ rozwijano analizę koncepcji globalnego zarządzania (*global governance*), czyli kolektywnego, zinstytucjonalnego sterowania środowiskiem międzynarodowym wobec wspólnych, transgranicznych problemów (Marzęda-Młynarska, 2014).

W odniesieniu do wymienionej liczby około 290 międzynarodowych organizacji międzyrządowych blisko trzy czwarte to organizacje regionalne. Ich tworzenie znajduje formalne umocowanie w rozdziale VIII Karty Narodów Zjednoczonych. Obszar euroatlantycki należy do regionów o szczególnie wysokim poziomie instytucjonalizacji ładu międzynarodowego. Dla całości tego obszaru organizacją o wiodącym znaczeniu jest Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Dla stosunków transatlantyckich istotnym ich spoiwem jest Sojusz Północnoatlantycki, z jego adaptacją do pozimnowojennego środowiska międzynarodowego, niekiedy pytaniami o sens dalszego istnienia i rewitalizacją w warunkach pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę. Dla Europy Zachodniej, a od ponad dwóch dekad także Europy Środkowej, istotna jest Unia Europejska. Organizacje te znacząco przyczyniają się do stabilizowania turbulentnego środowiska międzynarodowego w obszarze euroatlantyckim. Oczekiwanie ich skuteczności wymaga ciągłych procesów adaptacyjnych do zmieniających się realiów środowiska międzynarodowego.

Reasumując, w artykule przedmiotem analizy uczyniono jedną z najważniejszych kategorii ontologii i epistemologii stosunków międzynarodowych. Zaproponowano neutralne, a nie wynikające z tradycji języka potocznego, wartościujące rozumienie pojęcia „ład”. Uznano, że jest to sposób zorganizowania i funkcjonowania systemu międzynarodowego w danym momencie historycznym. Zgodnie z taką logiką myślenia chaos jest rodzajem ładu. Zaproponowano także strukturę analizy ładu międzynarodowego, koncentrując się na jego biegunowości, wartościach, normach i instytucjach.

BIBLIOGRAFIA

- Allison G. (2018), *Skazani na wojnę? Czy Ameryka i Chiny unikną pułapki Tukidydesa*, tłum. R. Mościcka, Bielsko-Biała: Pascal.
- Bailes A. (2005), *Global Security Governance: A World of Change and Challenge*, SIPRI Yearbook 2005, Armaments, Disarmament and International Security, s. 4.
- Brooks S. i Wohlforth W. (2023), *The Myth of Multipolarity. American Power's Staying Power*, Foreign Affairs, nr 3, s. 76-91.
- Brzeziński Z. (1994), *Bezład. Polityka światowa na progu XXI wieku*, tłum. K. Murawski, Warszawa: Editions Spotkania.
- Buzan B. i Little R. (2011), *Systemy międzynarodowe w historii świata*, tłum. E. Brzozowska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cianetti L., Dawson J. i Hanley S. (2018), *Rethinking "Democratic Backsliding" in Central and Eastern Europe – Looking Beyond Hungary and Poland*, East European Politics, nr 3, s. 243-256. <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1491401>.
- Freedom in the World 2019. Democracy in Retreat* (2020), Washington: Freedom House 2020
- Deutsch K.W. i Singer D.J. (1964), *Multipolar Power System and International Stability*, World Politics, nr 3, s. 390-406. <https://doi.org/10.2307/2009578>
- Domagała A. (2008), *Interwencja humanitarna w stosunkach międzynarodowych*, Bydgoszcz–Wrocław: Oficyna Wydawnicza „Branta”.
- Gałganek A. (1992), *Zmiana w globalnym systemie międzynarodowym. Supercykle i wojna hegemoniczna*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Haass R.N. (2008), *The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance*, Foreign Affairs, nr 3, s. 44-56.
- Haliżak E. (2004), *Ideowe podstawy globalnego ładu liberalnego w gospodarce światowej – rola i znaczenie Washington Consensus*, [w:] E. Haliżak, R. Kuźniar i J. Symonides (red.), *Globalizacja a stosunki międzynarodowe*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Branta”, s. 12-30.
- Haliżak E. (2005), *Liberalna wizja porządku międzynarodowego*, [w:] R. Kuźniar (red.), *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, Warszawa: Wydawnictwa UW, s. 59-83.
- Horschig D. i Williams H. (2024), *The Crumbling Nuclear Order: How to Save the Norms Against Testing, Building, and Using the Ultimate Weapon*, Foreign Affairs, nr 5.
- Kennedy P. (1995), *Mocarstwa świata. Narodziny, rozkwit, upadek* (tłum. M. Kluźniak), Warszawa: Książka i Wiedza.
- Keohane R. (1984), *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton: Princeton University Press.
- Kondrakiewicz D. (1999), *Systemy równowagi sił w stosunkach międzynarodowych*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kondrakiewicz D. (2015), *Między porządkiem a chaosem. Faza nierównowagi systemu międzynarodowego*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Krzyżanowska-Skowronek I. (2024), *System międzynarodowy jako przedmiot badań w stosunkach międzynarodowych*, [w:] E. Haliżak (red.), *Encyklopedia stosunków międzynarodowych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 95-107

- Kukułka J. (1987), *Pojęcie i istota międzynarodowego ładu pokojowego*, [w:] *Problemy międzynarodowego ładu pokojowego*. Warszawa: Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych, s. 7-28.
- Kuźniar R. (2019), *Porządek międzynarodowy. Perspektywa ontologiczna*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Madej M. (red.) (2017), *Wojny Zachodu. Interwencje zbrojne państw zachodnich po zimnej wojnie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Marzęda-Młynarska K. (2014), *Globalne zarządzanie bezpieczeństwem żywnościowym na przełomie XX i XXI wieku*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Mearsheimer J.J. (1990), *Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War*, *International Security*, nr 1, s. 5-56.
- Mearsheimer J.J. (2014a), *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W.W. Norton & Company.
- Mearsheimer J.J. (2014b), *Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault. The Liberal Delusions That Provoked Putin*, *Foreign Affairs*, nr 5, s. 77-89.
- Mearsheimer J.J. (2019), *Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order*, *International Security*, nr 4, s. 7-50. https://doi.org/10.1162/isec_a_00342.
- Modelski G. (1987), *Long Cycles in World Politics*, Seattle: University of Washington Press.
- National Security Strategy (2022), The White House Washington, 12.10, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf> [dostęp: 4.11.2024].
- Pietraś M. (2021a), *Istota i zmiana międzynarodowych stosunków politycznych*, [w:] M. Pietraś (red.), *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 19-50.
- Pietraś M. (2021b), *Pozimnowojenny ład międzynarodowy*, [w:] M. Pietraś, (red.), *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 399-436.
- Pietraś M. (2024a), *Globalna przestrzeń partnerstwa strategicznego Polski i Ukrainy*, [w:] M. Pietraś, W. Bałuk i H. Perepelytsya (red.), *Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w warunkach zmiany systemu międzynarodowego. Punkt widzenia Polski i Ukrainy*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 27-60.
- Pietraś M. (2024b), *The Global Geopolitical Space of Poland and the Czech Republic*, [w:] E. Kancik-Kołtun (red.), *Contemporary Security Problems of Poland and the Czech Republic*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, w druku.
- Podraza A. (2016), *Promocja demokracji a bezpieczeństwo europejskie: skuteczność i dylematy polityki wschodniej Unii Europejskiej w XXI w.*, *Politeja*, nr 2, s. 161-180. <https://doi.org/10.12797/Politeja.13.2016.41.09>.
- Podraza A. (2020), *Nowy porządek globalny a relatywny spadek znaczenia Stanów Zjednoczonych w XXI wieku*, [w:] A. Łukasik-Turecka i K. Słotwiński (red.), *Logos i Ethos w Polityce. Księga jubileuszowa Profesora Stanisława Wójcika*, Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 621-636.
- Reczkowski R., Raubo J.M., Podraza A., Jureńczyk Ł. i Turowski P. (2023), *Świat po pandemii COVID-19 z wojną w Ukrainie w tle. Perspektywa rozwoju ładu światowego i środowiska bezpieczeństwa do 2040 roku. Wyzwania dla bezpieczeństwa Polski. Tom 1: Wymiar polityczny i geopolityczny*, Bydgoszcz: Centrum Doktryny i Szkolenia Sił Zbrojnych.
- Rotfeld A.D. (2008), *Dokąd zmierza świat? Determinanty zmian w systemie międzynarodowym*, [w:] A.D. Rotfeld (red.), *Dokąd zmierza świat?*, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, s. 11-30.

- Shiffrinson J., Slaughter A.-M., Kausikan B., Keohane R., Brooks S. i Wohlforth W. (2023), *The Long Unipolar Moment? Debating American Dominance*, Foreign Affairs, nr 6, s. 161-175.
- Singer D. (1961), *The Level-of-Analysis Problem in International Relations*, World Politics, nr 1, s. 77-92. <https://doi.org/10.2307/2009557>
- Smoleń K. M. (2020), *Geostrategiczne położenie Turcji w XXI wieku*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Waltz K.N. (1964), *Stability of Bipolar World*, Daedalus, nr 3, s. 881-909. <https://www.jstor.org/stable/20026863>.
- Waltz K.N. (1979), *Theory of International Politics*, Reading, MA: Addison-Wesley.
- Wohlforth W.C. (1999), *The Stability of a Unipolar World*, International Security, nr 1, s. 5–41.
- Wojtaszczyk K.A., Stawarz P. i Wiśniewska-Grzelak J. (red.) (2018), *Zmierzch demokracji liberalnej?*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Zakaria F. (2008), *The Post-American World*, New York: W.W. Norton & Company.

ISTOTA I STRUKTURA ANALIZY ŁADU MIĘDZYNARODOWEGO

Streszczenie

Ład międzynarodowy jest kategorią analizy stosunków międzynarodowych na poziomie systemu międzynarodowego, a więc kategorią ontologii, ale i epistemologii tych stosunków. Jako kategoria ontologii jest dynamicznym procesem konkretyzowanym specyficznymi warunkami danego momentu historycznego. Celem artykułu jest – po pierwsze – zaproponowanie rozumienia istoty ładu międzynarodowego. Zaproponowano jego neutralne rozumienie, uznając, że jest to sposób zorganizowania i funkcjonowania systemu międzynarodowego w danym momencie. Po drugie – istotnym celem jest propozycja struktury analizy ładu międzynarodowego, w której należy uwzględnić: 1) biegunowość systemu międzynarodowego, 2) wartości polityczne, 3) normy, 4) instytucje/organizacje. Zaproponowano nowy model ujmowania biegunowości. Po pierwsze, w miejsce wyłącznie strukturalnego myślenia z koncentracją na strukturze koncentracji potęgi (dwubiegunowy, wielobiegunowy, itd), zaproponowano ujęcie strukturalno-funkcjonalne, uwzględniającego koncentrację potęgi i strategię jej stosowania. Po drugie, analiza biegunowości tylko na poziomie globalnego systemu międzynarodowego nie oddaje złożoności tego zjawiska, gdy wzrasta znaczenie mocarstw regionalnych. Proponowane jest analizowanie biegunowości jako zjawiska dwupoziomowego, z uwzględnieniem poziomu globalnego systemu i mocarstw globalnych oraz poziomu systemów regionalnych i mocarstw regionalnych.

Słowa kluczowe: ład międzynarodowy; system międzynarodowy; biegunowość; wartości polityczne; normy; instytucje/organizacje międzynarodowe